

10. Prunč, E. (2012). *Entwicklungslinien der Translationswissenschaft. Von den Asymmetrien der Sprachen zu den Asymmetrien der Macht*. Berlin: Frank & Timme.
11. Siever, H. (2015). *Übersetzungswissenschaft. Eine Einführung*. Tübingen: Narr.
12. Zabalbeascoa, P. (2008). The nature of the audiovisual text and its parameters. In J. Diaz Cintas (ed.) *The Didactics of Audiovisual Translation*. Amsterdam & Philadelphia: Benjamins.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Маргарита Дорофєєва – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри германської філології та перекладу Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: синергетика перекладу, галузевий переклад, методологія перекладознавчих досліджень.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Marharyta Dorofeieva – Doctor of Philological Sciences, Professor, Full professor of the Department of Germanic Philology and Translation, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Scientific interests: translation synergetics, specialized translation, methodology of translation studies.

УДК 81'255.4-05=161.2=112.2:82'03

DOI: 10.36550/2522-4077-2022-1-202-44-53

МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕРЕКЛАДАЧА У ДЗВЕРКАЛІ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ КОНТАКТІВ

Марія ІВАНИЦЬКА (Київ, Україна)

ORCID: 0000-0002-4870-431X

Researcher ID AAC-7349-2020, Scopus ID – 56199507900

e-mail: ivanytska@ukr.net

ІВАНИЦЬКА Марія. МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕРЕКЛАДАЧА У ДЗВЕРКАЛІ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ КОНТАКТІВ.

У статті розглядаються постаті перекладачів української літератури Ф.Боденштедта, О.Кобиланської, А.-Г.Горбач, З.Штюр, К.Дате крізь призму їхньої міжкультурної компетентності. Доводиться, що в історії українсько-німецького перекладу домінували дві тенденції, які мають вплив і на сучасне бачення України та її культури на міжнародній арені. Перекладачі, які первинно знайомилися з російською мовою та літературою, частіше за все ретранслювали російські погляди і в своїх перекладах з української та їхніх паратекстах, зокрема, заклали традицію відтворення української ономастики відповідно до російської вимови. Ця тенденція проявилася у другій половині XIX ст. та дуже яскраво у радянський час. Перекладачі, що працювали без посередництва російської мови (перекладачі Західної України, українські перекладачі-емігранти та нове покоління носіїв німецької мови), протистояли такій тенденції, зокрема завдяки додатковим зусиллям у царині промоції української літератури.

Ключові слова: українсько-німецький переклад, міжкультурна компетентність, національний колорит, стратегія перекладу, паратекст, лінгвокультура.

IVANYTSKA Mariia. INTERCULTURAL COMPETENCE OF THE TRANSLATOR IN THE REFLECTION OF MODERN INTERNATIONAL CONTACTS

This article considers the figures of the translators of Ukrainian literature (Friedrich Bodenstedt, Olga Kobylanska, Anna-Halja Horbatsch, Sabine Stör, Claudia Dathe) through the prism of their intercultural competence. It turns out that the history of Ukrainian-German translation was dominated by two trends that affected the modern vision of Ukraine and its culture in the international arena.

Translators who first became acquainted with Russian language and literature most often retransmitted Russian views in their translations from Ukrainian and, particularly in their paratexts, established a tradition of reproducing Ukrainian onomastics in accordance with Russian pronunciation. This trend manifested itself in the second half of the nineteenth century and, especially brightly, during the Soviet times. Substitution of the Ukrainian national character with the Russian one is mostly represented in the rendering of onyms (anthroponyms and toponyms), according to the norms of Russian phonetics, which marked the Ukrainian

literature as part of the Russian cultural space. This kind of rewriting had the effect of German-speaking readers forming a corresponding impression on the Ukrainian culture.

Translators working without the mediation of the Russian language (translators from Western Ukraine, Ukrainian emigrant translators, and a new generation of German speakers) opposed this trend due to the additional efforts to promote Ukrainian literature. Only because of the intercultural competence of the above-mentioned translators, Ukraine has gained its voice on the cultural map of Europe.

Keywords: *Ukrainian-German translation, intercultural competence, national character, translation strategy, paratext, linguo-culture.*

Постановка проблеми. За останній час до мене зверталось багато німецьких колег та журналістів із питанням, чому Україна наполягає на іншому написанні своєї столиці, тобто, не Кієв, як звикли і пишуть німці, а Куїв чи Куїїв. Проблема ця не нова, але має вона глибоке коріння і безпосередній зв'язок із перекладом, а, власне, із міжкультурною компетентністю перекладачів та суспільною функцією перекладу. Адже саме перекладачі, що знайомили світ із українською літературою, культурою, соціальним чи політичним життям, несуть відповідальність за те, як сприймає нас іншомовний світ і як зчитує наші коди. Тому я спробую продемонструвати, яким чином посередництво перекладача межи двома (чи трьома) культурами впродовж історії українсько-німецьких контактів впливає на сучасний стан розуміння України у світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ця проблема може розглядатися з точки зору як культурології, так і соціології перекладу. Я спираюся у цьому контексті на погляди А. Лефевра, Л. Венуті, С. Баснет, які аналізують взаємозв'язок перекладу з політичними, суспільними та ідеологічними чинниками, дотичними до міжнародних контактів. Про важливість соціальних впливів на процес та результат перекладу вказували К. Норд, Н. Бахляйтнер, М. Вольф та інші перекладознавці. Відповідно до поглядів Н. Бахляйтнера, який покликається на теорію П. Бурд'є, перекладач є гравцем / агенсом на глобальному перекладацькому полі і взаємодіє з іншими агенсами цього поля, підпорядковуючись при цьому «правилам гри» (Bachleitner, 2010: 7-14). У даній розвідці я аналізую українсько-німецьке перекладацьке поле, розуміючи його як соціокультурний простір, що знаходиться на перетині української та німецької культур, формується різнорівневими зв'язками між агенсами цього поля, які взаємодіють між собою заради представлення однієї соціокультурної спільноти іншій. Це система певних відносин між гравцями поля, в якій постає своя ієрархія цінностей, орієнтирів, завдань та правил гри (Іваницька, 2015: 48).

Соціокультурні та політично-ідеологічні чинники мають вплив не лише на діяльність перекладачів на макрорівні (вибір твору / автора для перекладу, просування перекладу, орієнтація на певну цільову групу з її світоглядом та ідеологією, обрамлення перекладу додатковими текстами), але й на перекладацькі рішення на макрорівні (прийоми відтворення певних одиниць, передача імен та номенклатури, збереження / незбереження національного колориту тощо). Вслід за А. Лефевром я досліджую перекладацьке поле також і з огляду на ідеологію (див.: Lefevere, 1992), причому вважаю, що особливу увагу слід приділяти пара- та метатекстам, за термінологією І. Женетта (Genette 2003), оскільки саме вони пропонують певну точку зору як на самі переклади, так і на вихідну соціокультурну.

Досі українське перекладознавство не звертало особливої уваги на ці чинники впливу на переклад, а от культурологічні чи лінгвокультурні проблеми перекладу висвітлені доволі широко і в різних контекстах. Так само є достатньо наукових публікацій про міжкультурну компетентність перекладача, та більшість з них – переважно в дидактичному аспекті (Л. Черноватий, М. Антонівська, Г. Кравченко та ін.), але не в історичному.

Тому **нерозглянутим** залишається питання про те, як міжкультурна компетентність перекладачів впливала на розвиток українсько-німецького перекладацького поля та досі впливає на представлення України у німецькомовному культурному просторі.

Отже, **завданням** цієї розвідки є висвітлення впливу міжкультурної компетентності представників кількох поколінь перекладачів української літератури в Німеччині та демонстрація різних підходів до перекладу у залежності від позиції перекладача на перекладацькому полі.

Виклад основного матеріалу. Одним із перших перекладів з української, що вийшли в Німеччині, став збірник українських пісень і дум "Die poetische Ukraine" ("Поетична Україна"), підготований і опублікований німецьким славістом Фрідріхом Боденштедтом у Штуттгарті (1845 р.), котрий жив деякий час у Росії та працював у князя Голіцина, але завдяки знайомству з українцями захопився українським фольклором. Звичайно, його міжкультурна компетентність формувалася передусім в німецько-російському полі, він перекладав також і вірші російських поетів. Тому не дивно, що на Україну Боденштедт дивився через російські окуляри.

Окрім самих перекладів, він подає також і передмови до збірки, в яких намагається пояснити німецьким читачам історію України й козацтва та свої рефлексії щодо української мови. Зокрема, такі: "Малоруська мова – дочка польської та російської, на мою думку, наймилозвучніший з усіх слов'янських діалектів, з великою мелодійною силою" (Bodenstedt 1845, X), або ж "козацький народ, який, хоч і складався з різних племен, але перебрав собі російську (*руську?* – *М.І.*) мову та греко-католицьку віру" (Bodenstedt 1845, 7). Ці міркування Боденштедта, що видаються досить суперечливими, мають за основу російські та польські джерела, а також певну романтизацію далекого і невідомого німецькому читачеві краю з народом-бунтарем, "сонце слави якого зайшло, але згадка про неї живе в піснях [...]" (там само, 16).

Разом з тим, у передмові Боденштедт вказує, що з перекладами йому допомагали двоє українських учених – Росковшенко (перекладач драм Шекспіра) та письменник Афанасьєв (-Чужбинський), а сам він "допоміг знайомому польському вченому перекласти цю збірку французькою мовою" (Bodenstedt 1845, VIII). Очевидно, цей чинник сприяв тому, що і на макрорівні перекладацькі рішення також неоднорідні. З одного боку, транслітеруються багато українських реалій, як от "джура", "курені" чи "чумак" (також із поясненнями у виносках), з іншого боку, укладач відтворює більшість антропонімів та топонімів, відштовхуючись від російської вимови, тому вже у передмові зустрічаємо "Kiew", "Tschernigow". У виносці він сам пояснює підстави для передачі власних назв, чого зазвичай пізніші перекладачі не роблять: "Я писав назви міст, річок та ін. у відповідності до загальноприйнятої російської вимови, яка багато в чому відрізняється від української" (Bodenstedt 1845, 4). Разом з тим, лінгвіст постійно пояснює свої перекладацькі рішення щодо конкретних випадків, наприклад, "Імена героїв дум мають часто особливе значення, так "Безродний" одначає "сирота", "Скалозуб" – "той, хто скалить зуби", "Перебийніс" ... Я вважав за доцільне імена, багато з яких є історичними, залишати без перекладу" (Bodenstedt 1845, друга частина, 6).

Історична неузгодженість проявляється у Боденштедта при використанні етнонімів, причому хоча домінує етнонім "Russen", перекладач чітко заявляє про народ малоросів або українців, основу яких склали запорожці ("Saporoschzen").

Загалом варто зазначити, що книга мала величезне значення для популяризації України, її самобутності, її народної поезії, але заклала традицію передавати українські власні назви на основі російської вимови, що маркувало для західного

світу належність української культури до більшої – російської, що підтверджував також і етнонім "Kleinrussen".

На початку ХХ століття українсько-німецькі переклади здійснювали переважно письменники та культурні діячі Західної України, що належала на той час до Австро-Угорської монархії. Переклади друкувалися, зокрема, в українському німецькомовному часописі "Ruthenische Revue" (1903-1905), який виходив у Відні кожні два тижні, та на сторінках його наступника – щомісячника "Ukrainische Rundschau" (1905-1915). Перекладачі, які працювали для цих часописів, були переважно двомовними, оскільки, виростаючи у Галичині чи на Буковині, часто отримували освіту в німецькомовних закладах. Тому їхня міжкультурна компетентність була досить розвинутою і вони могли орієнтуватися на свої знання як вихідної, так і цільової культури, знання про очікування та ерудицію цільової аудиторії.

Серед перекладів цих часописів часто трапляються переклади Ольги Кобилянської, міжкультурна компетентність якої є досить цікавим феноменом на українсько-німецькому літературному полі. Кобилянська володіла кількома мовами, адже її батько, свідомий українець, наполягав на українському вихованні доньки, мати, полячка, спілкувалася польською, але заради чоловіка – також і українською, а освіту молода Ольга отримала німецькою мовою, якою писала також свої щоденники. Дослідниця мовного феномену Кобилянської О. Палінська вважає, що мовою, яка сприймалася О. Кобилянською як рідна, як носій генетико-антропологічної спадщини роду, і мовою самоідентифікації письменниці була українська, функціонально першою й мовою емоційного самовираження – німецька, а мовою матері – польська (Палінська 2003, 218-221). Безперечно, така гібридна особистість Кобилянської мала вплив на її підходи до перекладу, адже розуміння оригіналу, його соціокультурного тла відбувається на рівні носія вихідної культури, а продукування тексту перекладу – на рівні носія цільової мови. Окрім володіння мовами та письменницького таланту, базою для її міжкультурної компетентності була й обізнаність з європейською літературою, філософією та смаками читачів.

Докладно перекладацьку діяльність Кобилянської проаналізувала О. Матвіїшин, зробивши висновки про вірність перекладів першотвору з погляду відтворення змісту та когерентності тексту, про відсутність чітких принципів у перекладацькій діяльності письменниці та деякий буквалізм у відтворенні оригіналу, а також указавши на випадки українізації або випущення національно маркованих одиниць, на переважання таких трансформацій, як конкретизація та додавання (експлікація) (Матвіїшин 2011, 184-185). Звичайно, не всі прийоми, виокремлені дослідницею як недоліки, можна розцінювати як такі, адже об'єктивно оцінити перекладений текст може лише носій німецької мови. Водночас зауважимо, що такі тактики перекладачки можна пояснити з огляду на гібридність її мовної особистості. Так, відтворюючи оніми, вона здебільшого зберігає їхню українську форму, транскрибуючи українські власні назви, навіть пестливі чи андроніми (типу "Семениха"): "Katrussja", "Marijka", "Wassylko", "Semenycha", "Iwanycha", зрідка передає українські імена німецькими (відповідниками чи навіть фонетично подібними, але іншими іменами): "Митер" – "Demeter", "Калина" – "Katharine", "Мотря" – "Marhta" або поєднує обидва способи, подаючи німецькі відповідники у виносці: "Katrussja (Kätchen)", "Hrytz (Georg)", "Nikola (Nikolaus)", і лише зрідка послуговується ономастичними одиницями, відомими в німецькому культурному просторі з російської літератури: "Nikolaj" чи заміняє власну назву загальною: "Андрійко не такий" – "Das gerade Gegenteil ist sein Bruder". Схожі підходи перекладачка використовує при відтворенні реалій. Близько половини з них вона передає зі збереженням колориту, зокрема за допомогою дескриптивної виноски, у якій розлого

пояснює значення невідомої лінгвокультурами, або за допомогою комбінованої реномінації (напр.: "Es hielt um sie ein prächtiger Mann an, ein junger Sotnik (Anführer einer Abteilung von hundert Mann im Kosakenheere)" (Wowtschok, 1903: 101)). Інші реалії та етнокультурами перекладачка відтворює без збереження колориту: за допомогою гіпероніма, (ситуативного) відповідника або дескриптивної перифрази, напр.: "макітра" – "Schüssel", "барвінок" – "Immergrün / Primeln / Frühlingsblumen".

На нашу думку, перекладач, котрий експліцитно чи імпліцитно ідентифікує себе з двома (чи більше) культурами, як ми спостерігаємо у випадку з Кобилянською, підсвідомо бажає – як носій вихідної культури – передати максимум лінгвокультурної інформації, закладеної в оригіналі, але оцінює текст перекладу як читач культури-реципієнта і носій цільової мови. Чужість першотвору він сприймає по-іншому, ніж перекладач – лише носій цільової мови. Тому міжкультурна компетентність такого перекладача сприяє тому, що він балансує між відтворенням колориту оригіналу та готовністю читача перекладу сприйняти чужість іншої культури. У будь-якому випадку, завдяки Кобилянській німецькомовний читач початку ХХ століття познайомився із самобутньою українською літературою як самостійним явищем.

Переклади з української, що робилися у радянський час, знову позиціонували українську літературу як частину російськомовного культурного простору через те, що левова частка таких перекладів робилася або через російську мову або перекладачами-славістами, що спеціалізувалися на перекладах з російської. Це проявлялося як у передачі українських антропонімів відповідно до російської фонетики та в елімінації національно маркованих одиниць: "Nikola Semjonow", "Fjodor", "борщу" – "Brühe". Особливо велике значення у такій "русифікації" української літератури для споживання німецькомовним читачем мали мета- та паратексти, зокрема, передмови чи післямови, заголовки та коментарі. Яскравий приклад цьому, видана у 1931 р. антологія молодих письменників нової Росії "Dreissig neue Erzähler des neuen Russlands. Junge russische Prosa", до якої серед творів російських авторів увійшло оповідання П. Панча "Муха Макар" у перекладі з російської М. Светлого. У найкоротшій з-поміж інших біографічній довідці зазначено: "Петро Панч – українець і належить до тієї молоді генерації письменників, яка покликана до життя національною самостійністю України. Сільського походження, автор численних романів та новел українською мовою" (Dreissig 1931, 614).

До тенденції того часу належить і нищівна критика перекладачів української літератури, які працювали в еміграції, зокрема у Західній Німеччині чи Швейцарії, адже вони перекладали і письменників, заборонених в СРСР, вони ж писали тексти про українську національну літературу не з позицій радянських ідеологічних настанов.

Однією з таких перекладачок була Анна-Галя Горбач, котра працювала на представлення України у Західній Німеччині з початку 50-их років. Горбач – науковця із Західної України, яка виїхала юнкою до Німеччини, присвятила все своє життя популяризації України, намагаючись донести до європейської спільноти думку про те, що Україна не є частиною російськомовного світу та має свою культуру, свої традиції та свою ментальність. Тим часом Німеччина, багаторічно годована інформацією з російських рук, дуже стримано сприймала потуги Горбач чи то у сфері перекладання, чи то у науковій сфері, особливо починаючи із 70-их років, коли намагалася налагодити культурні стосунки з Росією та боялася спровокувати її публікаціями українських емігрантів. За свідченням А.-Г. Горбач, до неї не звернулося жодне німецьке видавництво з пропозицією видати українську книжку, більше того, вже перекладені книги західнонімецькі видавництва відхиляли, тож

конкурувати з російською літературою українській було дуже важко (Горбач 1973, 200). Перекладачка бачила основну причину цього в тому, що "видавці і літературні редактори вчилися російської мови у славистів старої школи, для якої українська література й культура не існували" (там само). Тому вона була впевнена, що навіть покращення культурних взаємин, про яке почали говорити в 70-их рр., нічого не змінить, "поки Москва й Ленінград матимуть монополію на експорт культурних вартостей" (там само). Як виявилось, і самі українські радянські інституції не були зацікавлені в тому, щоб у ФРН популяризувалася українська література. Про це дізнаємося зі статті перекладачки для журналу "Сучасність" "Печальні хоч і повчальні перипетії однієї антології" (Горбач 1973).

Тим не менше, її переклади та наукові й науково-популярні публікації стали джерелом інформації про Україну для німецькомовних дипломатів після проголошення Україною незалежності.

У перекладах Горбач присутній український колорит дещо більше, ніж у Кобилянської: назви страв та напоїв вона здебільшого транскрибує: "Borstch", "Galuschky", так само і топоніми, антропоніми, назви грошових одиниць та одиниць виміру: "Wesselyj Bir", "Beresa", "Maritschka", "Marzynowa". У деяких випадках перекладачка допомагає читачеві, подаючи власну назву в комбінації із загальною: "шум Черемошу" – "Rauschen des Tschermoschflusses", у деяких випадках використовує приблизний переклад за допомогою аналога: "паляниця" – "Semmel", а діалектну лексику відтворює нейтральними літературними одиницями: "царинка" – "Wiese", "гаджуки" – "Tannen", "бербениця" – "Käsebotich", "путин" – "Eimer" тощо.

Міфічний світ українців відтворюється перекладачкою теж непослідовно, вона почасти комбінує транскрипцію з поясненням (пом'якшене очуження) (1), почасти використовує аналоги (одомашнення) (2), почасти нейтралізує марковану лексику (3) або експлікує й інтерпретує авторське висловлювання (4), наприклад:

Оригінал: "[...] розумів, про що канькає каня, [...] і коли оповідав про все те вдома, мати непевно позирала на нього: може, воно до нього говорить? Знав, що на світі панує нечиста сила, що арідник (злий дух) править усім; що в лісах повно лісовиків, які пасуть там свою маржинку(6), [...] що там блукає веселий чугайстир, який [...] роздирає нявки; що живе в лісі голос сокири. [...] а по скелях ховається щезник. Міг би розказати і про русалок" (Коцюбинський 1979, т. 3, 136).

Переклад: "Er konnte das Klagen der Gabelweide deuten (3) [...]; und wenn er daheim über all diese Dinge redete, blickten ihm seine Mutter verängstigt an; war es "ER", der Böse (4), der ich alles zuflüsterte?" Iwan wußte wohl, daß unreine Geister die Welt beherrschten und Aridnyk, der Erzfeind (1), über alles gebot, daß die Wälder voller Geister stecken, die dort ihr Vieh weideten [...]; daß der lustige behaarte Berggeist Tschuhajster (1) im Wald herumschweifte [...], daß er die Elfen (2) in Stücke riß und daß im Wald die Axtstimme lebte [...] und in den Felsspalten hielt sich der Unhold (2) verborgen. Er hätte auch von den Russalkamädchen (1) erzählen können" (Kozjubynskij 1966, 7).

Домінування нейтралізації можна пояснити, очевидно, тим, що сам факт презентації незнайомої української літератури вже був явищем чужості на німецькому літературному полі. Прагнення познайомити німецькомовного читача з цією чужою літературою визначило ієрархію перекладацьких стратегій щодо відтворення національно маркованої лексики. Отже, при відтворенні одиниць із національними маркерами також і Горбач балансує між двома стратегіями: перенасичення тексту елементами чужої культури може призвести до його нечитабельності, а невідтворення реалій – до втрати національного колориту. Продемонструвати останній для неї досить важливо. Тому якщо серед маркерів

національного колориту трапляються важливі етнокультурними, перекладачка надає їм перевагу, а в інших випадках орієнтується на узус німецької мови.

Зрештою, за останні 15 років на українсько-німецьке перекладацьке поле вийшли перекладачі з рідною мовою німецькою, які не лише досконало вивчили українську мову, але й глибоко занурилися в українську культуру, які зрозуміли українську ментальність та процеси, що відбуваються в Україні, які товаришують з українськими митцями і популяризують їх у Європі. Серед таких перекладачок варто назвати перед усім Клавдію Дате та Забіне Штьор.

Надзвичайно показовим для оцінки міжкультурної компетентності цих перекладочок є виступ З. Штьор під час вручення їй премії ім. Йоганна Гайнріха Фоса у 2014, якраз після початку російсько-української війни:

"Те, що журі вирішило відзначити мої переклади з української, тішить мене саме тому, що завдяки цій відзнаці було привернуто увагу до української літератури і до самої України. Звичайно, зараз не бракує згадок про Україну [...], немає й дня, коли до нас не приходять сумні звістки з Києва, Харкова, Одеси, Маріуполя чи з Криму, не кажучи вже про Слов'янськ чи Донецьк. Не минає жодного тижня, коли в ток-шоу не зустрічалися б ті, "хто розуміє Росію", з тими, кого називають "експерт по Україні". Але відкритим залишається питання, наскільки ми справді розуміємо Україну, зрештою, як і Росію, їхні культури й менталітети, і множину я вживаю свідомо [...] Бракує не повідомлень і дискусій про Україну, бракує розуміння цієї країни, яка подарувала Європі 2004 року мирну, барвисту Помаранчеву революцію і яку ми залишили наодинці з її корупцією, бандитськими кланами, з її радянською спадщиною і з її сусідкою Росією [...] Я думаю, література й письменники можуть нам допомогти зрозуміти цю країну. Література дає можливість ширше бачити різноманітність і багатство, трагічне й комічне, розуміти доленосне. Вона може вберегти нас від того, щоб бачити лише й виключно "країну в крові" [...] Мені випало велике щастя перекладати двох найважливіших сучасних українських прозаїків і поетів, друзів, однодумців, і все ж – антиподів: Юрія Андруховича та Сергія Жадана. [...] Між Андруховичем і Жаданом пролягли не лише 14 років, майже покоління, і понад 1300 км території, але й багато "кордонів", які начебто існують в Україні: кордон Австро-Угорщини, уявна межа Просвітництва, Дніпро як межа з "Диким полем", кордон з так званим "руським миром", постульованим і дефінованим Путіним. [...] Андрухович і Жадан: обидва – українські автори (обидва пишуть українською), обидва відкривають нам горизонти, що дають можливість пізнати Україну як суб'єкт культури й історії" (Stöhr 2014).

Цей виступ красномовно характеризує міжкультурну компетентність перекладачки як координативного білінгва з усіма ознаками полікультурності: перекладачка не лише вільно володіє українською, відчуває тонкі нюанси мовлення українських авторів, але й прекрасно орієнтується в українській культурі, історії, у проблемах сучасності, їй близький український менталітет і світогляд українця. Мотиви й настанови її перекладацької діяльності визначаються метою не лише познайомити німецькомовну аудиторію з українською літературою, до чого прагнули перекладачі старших поколінь, а сприяти глибокому й диференційованому пізнанню й розумінню України в її культурній різноманітності.

К. Дате можна вважати першим професійним гравцем українсько-німецького перекладацького поля, не лише за спеціальною освітою перекладача, але й через домінування в її діяльності планомірної промоції української літератури в Німеччині. Завдяки її діяльності в Німеччині та Австрії вийшли низка творів С. Жадана, Т. Малярчук, С. Андрухович, О. Ірванця, Г. Крук, О. Ушкалова, В. Неборака,

М. Матіос, а з початком протестних акцій в Україні наприкінці 2013 р. перекладачка активно включилася в підтримку Майдану, відгукнулася низкою перекладів текстів різних жанрів, ініціювала видання збірки "Majdan! Ukraine, Europa" (2014), ставши авторитетним голосом проукраїнських сил у німецькомовному просторі. Разом з колегами-перекладачами з української К.Дате реалізувала заснувала Спілку перекладачів української літератури Translit. Можна з впевненістю стверджувати, що наполеглива праця К. Дате над встановленням контактів з українськими й німецькими культурними діячами – агенсами перекладацького поля – і послідовне залучення до цієї мережі нових гравців підняли українсько-німецьке перекладацьке поле на новий якісний рівень: переклади творів української літератури супроводжуються потужною підтримкою в перекладознавчому (зустрічі перекладачів, майстерні, воркшопи), маркетинговому (літературні читання, зустрічі з авторами, концерти українських літературних груп), науковому (статті, огляди, наукові проекти) та літературно-критичному плані. За свою працю перекладачка К.Дате стала у 2021 р. **першою в історії лауреаткою премії Drahomán Prize для перекладачів та перекладачок з української мови на мови світу.**

Якщо порівняти підходи Дате до відтворення онімів, то єдиною стратегією є транскрипція, покликана відтворити український колорит: "Slawko", "Semen", "Tscheremoschne", "Wyzhnyzja", "Tschornohora", "Paraska Danyljukowa" / "Parasotschka" / "Danyljutschka". Виняток складає ім'я головної героїні роману М. Матіос «Солодка Даруся». Даруся отримала в німецькомовному варіанті повне ім'я – "Darina". Це виявляється дивним та незрозумілим, оскільки діаметрально відрізняється від стратегії, обраної перекладачкою для відтворення власних назв цього твору. І лише інтерв'ю з перекладачкою та авторкою виявило, що видавництво пропонувало німецьку назву твору "Dascha". Очевидно, видавці керувалися принципом поміркованої чужості або ж ім'я "Даша" було знайомим редакторові завдяки роботі з перекладною російською (російськомовною) літературою. У будь-якому випадку, додаткова конотація пестливої форми українського антропоніма "Даруся" не прочитується німецьким реципієнтом, але онім "Даша" відносив би твір до іншого – російського – культурного простору. Тому авторка й перекладачка виступили проти такої заміни, і після довгих перемовин авторка, перекладачка і видавництво зупинилися на варіанті "Дарина" як компромісному. Отже, навіть у наш час над українсько-німецьким перекладом тяжіє потреба відмежовуватися від сусідньої лінгвокультури. І цю роботу продовжує виконувати молоде покоління перекладачів.

Висновки. Аналіз міжкультурної компетентності перекладачів різних епох засвідчує, що в українсько-німецькому перекладі яскраво проявилися дві тенденції: 1) Перекладачі, що познайомилися з Україною та її культурою за посередництва російської мови чи літератури, завдяки контактам із російськомовним соціумом, стали своєрідними ретрансляторами російських поглядів на українство як таке. І хоча вони представили німецькомовному читачеві українські твори, пробудили зацікавлення українською літературою, але і заклали певні традиції рецепції української літератури як «дочки російської», що проявлялося як на макрорівні через вибір творів та завдяки ідеологічному обрамленню у паратекстах, так і у перекладацьких рішеннях на мікрорівні, зокрема, через передачу онімів на основі російської вимови. 2) Перекладачі, що були вихідцями з України (початок та середина ХХ століття), а також молоді німецькомовні перекладачі, що потужно увійшли на перекладацьке поле після 2000 р., намагалися протистояти такому погляду на Україну та її лінгвокультуру. Саме завдяки їхній міжкультурній компетентності Україна отримала свій голос на культурній мапі Європи.

Перспективи дослідження вбачаємо у залученні до аналізу перекладів останніх років не лише в Німеччині, але й в інших німецькомовних країнах.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Горбач А.-Г. Печальні хоч і повчальні перипетії однієї антології / Анна-Галя Горбач // Сучасність. – (Мюнхен). – 1973. – № 7-8. – С. 196 – 215.
2. Іваницька М. Особистість перекладача в українсько-німецьких літературних відносинах: [монографія] / М. Іваницька. – Чернівці: Книги – ХХІ, 2015. – 604 с.
3. Коцюбинський М. Твори в трьох томах / Михайло Коцюбинський. – Т. 3: Повісті. Оповідання (1910-1912). Статті. Листи. – К.: Дніпро, 1979. – 375 с.
4. Матвіїшин О. М. Українська проза початку ХХ століття в перекладах німецькою мовою: лінгвокультурний вимір: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 / Оксана Миколаївна Матвіїшин; Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – Київ, 2011. – 222 с.
5. Палінська О. Теоретичні та прикладні аспекти визначення рідної мови білінгва (на матеріалі ідіолекту Ольги Кобилянської) / Олеся Палінська // Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія філологічна. – Львів: Видавничий центр при ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – Вип. 30. – С. 213–221.
6. Bachleitner N. Streifzüge im translatorischen Feld. Zur Soziologie der literarischen Übersetzung im deutschsprachigen Raum / Norbert Bachleitner, Michaela Wolf (Hrsg.) // Repräsentation – Transformation. Representation – transformation. Translating across Cultures and Societies. – Bd. 5. Wien, Berlin, Münster: LIT, 2010. – 376 S.
7. Bodenstedt F. Die poetische Ukraine. Eine Sammlung kleinrussischer Volkslieder / Friedrich Bodenstedt. – Stuttgart, Tübingen: Cotta'scher Verlag, 1845. – XII, 132 S.
8. Dreissig neue Erzähler des neuen Russlands. Junge russische Prosa / [Autorisierte Übersetzungen aus dem Russischen]. – Dritte, veränderte Auflage. – Berlin: Malik-Verlag, 1931. – 619 S.
9. Genette G. Paratexte. Das Buch vom Beiwerk des Buches / Gerard Genette; [übersetzt von Dieter Hornig, mit einem Vorwort von Harald Weinrich] . – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2003. – 401 S.
10. Kozjubynskij M. Schatten vergessener Ahnen / Mychajlo Kozjubynskij; [übers.v. A.-H. Horbatsch]. – Göttingen: Sachse & Pohl, 1966. – 108 S.
11. Lefevere A. Translation, Rewriting and Manipulation of Literary Fame / A. Lefevere. – London and New York: Routledge, 1992. – 151 p.
12. Stöhr S. Dankrede [Електронний ресурс] / Sabine Stöhr // Deutsche Akademie für Sprache und Dichtung. – 24.05.2014. – Режим доступу: <http://www.deutscheakademie.de/de/auszeichnungen/johann-heinrich-voss-preis/sabine-stoehr/dankrede>

REFERENCES

1. Bachleitner N. (2010). Streifzüge im translatorischen Feld. Zur Soziologie der literarischen Übersetzung im deutschsprachigen Raum. / Norbert Bachleitner, Michaela Wolf (Hrsg.) // Repräsentation – Transformation. Representation – transformation. Translating across Cultures and Societies. Bd. 5. Wien, Berlin, Münster: LIT, 376 p.
2. Bodenstedt F. (1845). Die poetische Ukraine. Eine Sammlung kleinrussischer Volkslieder. Stuttgart, Tübingen: Cotta'scher Verlag, XII, 132 S.
3. Dreissig neue Erzähler des neuen Russlands. Junge russische Prosa (1931). [Autorisierte Übersetzungen aus dem Russischen]. Dritte, veränderte Auflage. Berlin: Malik-Verlag, 619 p.
4. Genette G. (2003). Paratexte. Das Buch vom Beiwerk des Buches. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 401 p.
5. Horbach A.-H. (1973). Pechalni khoch I povchalni perypetii odniiei antolohii [Sad though instructive vicissitudes of one anthology]. Suchasnist. (Munich). № 7-8. P. p. 196-215.
6. Ivanytska, M. (2015). Osobystist perekladacha v ukrainsko-nimetskykh literaturnykh vidnosynakh. [The Personality of a Translator in Ukrainian-German literature contacts]. Chernivtsi: Knyhy XXI, 2015. 604 p.
7. Kozjubynskij M. (1966). Schatten vergessener Ahnen. [übers.v. A.-H. Horbatsch]. Göttingen: Sachse & Pohl, 108 p.
8. Kotsiubynskiy, M. (1979). Tvory v trokh tomakh [Works in 3 Volumes]. Vol. 3: Stories, shot novels (1910-1912). Articles, letters. Kyiv: Dnipro, 375 p.
9. Lefevere A. (1992). Translation, Rewriting and Manipulation of Literary Fame. London and New York: Routledge, 151 p.
10. Matviishyn O. (2011). M. Ukrainska proza pochatku XX stolittia v perekladakh nimetskoiu movoiu: lnhvokulturnyi vymir: dys. ... kand. filol. nauk: [Ukrainian prose of the early twentieth century translated into German: linguistic and cultural dimension: Diss.]. Kyiv. nats. un-t im. T. H. Shevchenka. Kyiv, 222 p.
11. Palinska O. (2003). Teoretychni ta prykladni aspekty vyznachennia ridnoi movy bilinhva (na materialii idiolektu Olhy Kobylianskoi) [Theoretical and applied aspects of determining the native language of

bilingual (based on the idiolect of Olga Kobylyanska)]. Visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii filolohichna. Lviv: Vydavnychiy tsentr pry LNU im. I. Franka. Vyp. 30. P. 213-221.

12. Stöhr S. (2014). Dankrede. Deutsche Akademie für Sprache und Dichtung. 24.05.2014. <http://www.deutscheakademie.de/de/auszeichnungen/johann-heinrich-voss-preis/sabine-stoehr/dankrede>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марія Іваницька – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри германської філології та перекладу Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: дослідження художнього перекладу, літературних контактів, соціології перекладу, особистості перекладача.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Mariia Ivanytska – Doctor of Philology, Professor, Professor of the Department of Germanic Philology and Translation at the Taras Shevchenko National University of Kyiv .

Scientific interests: literary translation, literature contacts, sociology of translation, translator's personality.

УДК: 811.111'01'366.52

DOI: 10.36550/2522-4077-2022-1-202-53-61

ПРАГЕРМ. *HUGI- У КОМПОЗИТАХ

Александр ИЛИАДИ (Кропивницький, Украина)

ORCID: 0000-0001-5078-8316

e-mail: alexandr.iliadi@gmail.com

Ірина СНИСАРЕНКО (Кропивницький, Украина)

ORCID: 0000-0002-1045-9291

e-mail: irynasnis72@gmail.com

ИЛИАДИ Александр, СНИСАРЕНКО Ирина. ПРАГЕРМ. *HUGI- У КОМПОЗИТАХ.

Статтю присвячено актуальній проблемі германського порівняльно-історичного мовознавства – вивченню словотвірної активності етимологічного гнізда з базовими *huzi-/ *huzi- ‘розум’, ‘думка’, ‘смысл’, ‘дух’. Автори відновлюють суму композитних утворень (антропонімів), які теоретично сягають прагерманського рівня, розглядають їхні морфологічні особливості (у вигляді класифікації), реконструюють гіпотетичні культурні концепти, позначені двоосновними антропонімічними лексемами. Увага звертається на ряд компонентів, які при їхньому комбінуванні з *huzi-/ *huzi- створювали складний семіотичний комплекс, що вписував відповідний складний антропонім у культурний код називання іменем, чинний у германській ономазіологічній системі. Робиться висновок, за яким зсув функціональних акцентів усередині розглянутої лексико-словотвірної мікросистеми спричинив вихід прагерм. *huzi-/ *huzi- зі статусу її (системи) «ядра» і відсування на периферію як одного з ряду компонентів-модифікаторів ядра. Таким чином, відповідне гніздо слів довгий час існувало як відкрита парадигма з вільною позицією компонентів, аж доки її внутрішні зв'язки не були дезактуалізовані.

Ключові слова: антропонім, давньоанглійський, прагерманський, структура, семантика, прототип, реконструкція.

ILIADI Alexander, SNISARENKO Iryna. PROTO-GERM. *HUGI- IN COMPOUND WORDS.

The paper focuses on the topical problem of Germanic comparative-historical linguistics, that is on the study of word-building potential of etymological family of words with basic *huzi-/ *huzi- ‘intelligence’, ‘thought’, ‘sense’, ‘spirit’. The authors renew the sum of composite units (anthroponyms) which theoretically go back to Proto-Germanic level, regard their morphological peculiarities (in terms of classification), reconstruct hypothetical cultural concepts marked by heteroclitic anthroponymic lexemes. Attention is paid on some components which being combined with *huzi-/ *huzi- formed a complicated semiotic complex which inserted a certain complex anthroponym into a naming cultural code, the latter being valid in Germanic onomasiological system. The conclusion is made according to which the shift of functional accents in the middle of the studied lexico-wordbuilding microsystem caused the exit of proto-germ. *huzi-/ *huzi- from the status of its (system) core, and pushed it aside onto the periphery as one of the components-modifiers of the